

dis, ikinci kısımda 445 başlık altında 758 hadis kaydedilmiştir. Konu başlıkları alfabetik olarak düzenlenen ve hadislerdeki bazı garîb kelimelerle ilgili açıklamalara yer verilen eser tek nüshasına dayanılarak yayımlanmıştır (Mekke 1417/1997; nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî, Beyrut 1418/1998). 4. *el-Fetâva'n-nebeviyye fi'l-mesâ'il-i'd-diniyye ve'd-dünyeviyye*. Fıkıh konularına göre düzenlenenen eser sonu eksik bir nüsha Kahire'de bulunmaktadır (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Umumi, nr. 4984 [Fıkıh, nr. 135]; ayrıca bk. *Fihristü'l-kütübü'l-'Arabîyyeti'l-mahfûza fi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, VI, 160; Brockelmann, GAL, II, 208). İbnü's-Sika es-Sayrafi ayrıca, *Kitâbü'l-Va'd ve'l-va'id* adlı bir eser kaleme aldığını ve bu çalışmasında insan bedenindeki organları ilgilendiren günah ve sevalara dair hadisleri topladığını söylemektedir (*el-Evâmîr ve'l-nevâhî*, s. 296).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sika es-Sayrafi, *el-Evâmîr ve'l-nevâhî* (nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî), Beyrut 1418/1998, s. 296, 492; Zehebî, *Mu'cemü's-süyûh: el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Taîf 1407, I, 177, 216-217; II, 204; Fâsî, *Zeylû'l-Takyîd fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, I, 142, 469; İbn Kâdî Şühbe, *et-Târîh* (nşr. Adnân Dervîş), Dimaşk 1994, I, 266; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, II, 65; *Keşfü'z-zunûn*, I, 345; *Fihristü'l-kütübü'l-'Arabîyyeti'l-mahfûza fi'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, Kahire 1308, VI, 160; Brockelmann, GAL, II, 208; Suppl., II, 203; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 315; *İzâhu'l-meknûn*, II, 158.

CEMİL AKPINAR

İBNÜ'S-SİKKÎT (ابن السكيت)

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît
(ö. 244/858)

Arap dili âlimi ve edip.

186 (802) yılı civarında Bağdat'ta doğdu. Babasının lakabı olan Sikkît'e (çok suskun) nisbetle İbnü's-Sikkît diye tanındı. Babası lugat âlimi olup dilci Ali b. Hamza el-Kisâî'nin arkadaşıydı. Bağdat'ta çocuklara ders vererek geçimini sağlıyordu. İbnü's-Sikkît öğrenimine babasının yanında başladı; ardından Kutrub, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyde et-Teymî, Asmaî, Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, Ahmed b. Hâtîm el-Bâhilî, Ebû Amr eş-Şeybânî, Ali b. Mugîre el-Esrem ve Ebû'l-Hasan el-Lihyânî gibi lugat ve dil âlimlerinin talebesi oldu. Fasîh dil öğrenmek, garip ve nâdir lugatlar, emsal ve ahbâr derlemek için bir süre bedevîler arasında yaşadı. Daha sonra Bağdat'ın Kantara semtinde

babasıyla birlikte çocuklara ders vermeye başladı. Abdullah b. Tâhîr'in çocuklarıyla Halife Mutevekkil -Alellah'ın oğulları Müeyyed-Billâh ve Mu'tez-Billâh'ın hocalığına kadar yükseldi. Ancak saraya girmesi hayatına mal oldu. Bir sohbet sırasında Mutevekkil -Alellah, Şia'ya mütemâyil olduğu bilinen İbnü's-Sikkît'e Müeyyed ve Mu'tez'î mi yoksa Hz. Hasan ve Hüseyin'i mi daha çok sevdiğini sordu. İbnü's-Sikkît, Resûl-i Ekrem'in torunlarını tercih ettiğini, hatta Hz. Ali'nin kölesi Kanber'i bile Müeyyed ve Mu'tez'den daha çok sevdiğini söyledi. Bu cevaba çok kızan halifenin emri üzerine linç edilerek öldürüldü (5 Receb 244 / 17 Ekim 858). Kemâleddin el-Enbârî, İbnü's-Sikkît ile Mutevekkil arasında geçen konuşmaya dair farklı bir rivayeti kaydeder (*Nüzhetu'l-elibbâ*, s. 140). Bilhassa Kûfe nahviyle lugat sahalarında otorite olan İbnü's-Sikkît, hem çağdaşlarının hem daha sonraki âlimlerin takdirleri kazanmış, aralarında Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Ebû Saîd es-Sükkerî ve Mufaddal b. Seleme gibi dil âlimlerinin bulunduğu öğrenciler yetiştirmiştir.

İbnü's-Sikkît çok sayıda şiir derleyerek bunları rivayet etmiş ve açıklamıştır. Onun rivayet veya şerhettiği divanların sayısı otuzu aşmaktadır. İlk olarak Ebû'n-Necm el-İclî'nin şiirlerini derlemiş, bu çalışma onun tanınmasını sağlamıştır (İbnü'l-Kiftî, IV, 60). Derlediği İmru'ülkays, Nâbîga el-Ça'dî, Hutay'e, Lebîd b. Rebîa, Cerîr b. Atıyye ve Kümeyt el-Esedî gibi şairlerin divanlarından sadece Müzerred b. Dîrâr el-Gatafânî'nin divanı günümüze ulaşmıştır (nşr. İbrâhîm Atıyye, Bağdad 1962). Ayrıca Urve b. Verd, Nâbîga ez-Zübeynî, Kays b. Hatîm, Ebû Nuvâs, Tarafe b. Abd. Katât el-Kilâbî, Ebû Duâd el-İyâdî, Tufeyl el-Ganevî (şiirleri için bk. F. Krenkow, [1907], s. 815-877), Ahtal, Meymûn b. Kays el-A'sâ, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Ömer b. Ebû Rebîa, Hansâ ve Amr b. Kamî'e'nin divanlarıyla *el-Mu'allakâtü's-seb'i* de şerhetmiştir.

Eserleri. 1. *İslâhu'l-mantık**. Dil hatalarını düzeltmek için yazılan ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan eser Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1949, 1956, 1970, 1987). 2. *el-Elfâz*. Konulara göre düzenlenmiş bir sözlük olup kelimeler mensur ve manzum örnekler verilerek açıklanmıştır (nşr. Luvis Şeyho, Beyrut 1897). Hatîb et-Tebrîzî eseri *Kenzü'l-huffâz fi Kitâbi Tehzîbi'l-elfâz* adıyla şerhetmiştir. Bu şerhin Luvis Şeyho (Beyrut 1896-1898) ve Sâlih b.

Ali (Kahire 1325/1907) tarafından yapılmış iki neşri vardır. Şerhte geçen örnek beyitleri Yûsuf b. Hasan es-Sîrâfî'nin açıkladığı kaydedilmektedir (İbn Hayr, s. 343, 474). 3. *el-Ezâd* (nşr. August Haffner, *Şelâsetü kütüb fi'l-ezâd* içerisinde, Beyrut 1912, s. 163-220). 4. *el-Kalbü ve'l-ibdâl*. Bünyelerinde harf dönüşümleri bulunan veya farklı harflerin birbiri yerine kullanılabilirdiği Arapça kelimelere dair bir sözlüktür. August Haffner eseri önce 1903'te Beyrut'ta, daha sonra *Texte zur Arabischen Lexikographie* adlı eserin içinde (Leipzig 1905, s. 3-65) yayımlanmıştır. Bu çalışmanın *el-Kenzü'l-lugavî fi'l-lisânî'l-'Arabî* ismiyle tıpkıbasımı yapılmış (Kahire, ts.), *Kitâbü'l-İbdâl* adıyla Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref tarafından da neşredilmiştir (Kahire 1978). 5. *Hurûfû'l-memdu'd ve'l-makşûr (el-Makşûr ve'l-memdu'd)*. Müellifin baş tarafında maksûr ve memdu'd isimlerle, munsarîf ve gayri munsarîf kelimelere dair bilgi verdiği eseri Hasan Şazeli Ferhûd (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* [Câmiatü Melik Sü'ûd], Riyad 1983, X, 3-70; Riyad 1405/1985) ve Muhammed Muhammed Saîd (Kahire 1985) yayımlanmıştır. 6. *el-Hurûfû'lleti yütekellem bihâ fi gayri mevdi'ihâ*. Müstear kelimelerle şiirde vezin gereği asıl yapısı değiştirilmiş olarak kullanılan bazı müfretler, ta'lib yoluyla kullanılan tesniyeler, tekil ve ikil yerine kullanılan bazı cemi kelimeleri ele alan bu risâle, büyük ihtimalle müellifin günümüze ulaşmamış *el-Müşennâ ve'l-mübennâ ve'l-mükennâ* adlı eserinin bir bölümüdür. Ramazan Abdüttewvâb tarafından önce bir dergide (bk. bibl.), daha sonra *Şelâsetü kütüb* içerisinde (bk. bibl.) çeşitli notlar, müellif ve eserlerine dair uzunca bir mukaddimeyle birlikte yayımlanmıştır. Nâşir, bazı kaynaklarda İbnü's-Sikkît'e nisbet edilen *Mecâzû mâ kab'e fi's-şî'r ve hurrife 'an cihetihi* adlı kitabına da bu eser olduğu görüşündedir. 7. *el-Bahs*. Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de ve el-Mektebetü't-Teymûriyye'de yazma nüshasının olduğu kaydedilmektedir (Sezgin, VIII, 132). 8. *el-Makşûr ve'l-memdu'd*. Bir konu sözlüğü olduğu ve Medine'de Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde yazmasının bulunduğu bildirilmektedir (a.g.e., IX, 137). 9. *Manîku't-tayr* (DMBİ, III, 698).

İbnü's-Sikkît'in derlediği veya şerhettiği divanlardan yayımlananlar şunlardır: *Divânü'l-Hutay'e* (Kahire 1958; nşr. Nu'mân Emîn Tâhâ, Kahire 1987; nşr. Müfîd Muhammed Kumeiha, Beyrut 1413/1993); *Divânü'l-Müzerred b. Dîrâr* (nşr. Halîl İbrâhîm el-Atıyye, Bağdad 1962); *Divânü*

'Urve b. el-Verd (nşr. Muhammed b. Şeneb, Kahire 1923; Cezayir-Paris 1926; nşr. Abdülmün el-Mülevvâhî, Dimaşk 1966; nşr. Recî el-Esmer, Beyrut 1994); *Dîvânü Kays b. el-Hatîm* (nşr. Nâsirüddin el-Esed, Kahire 1962); *Dîvânü'n-Nâbiğa ez-Zübeyânî* (nşr. Şükrî Faysal, Beyrut 1968; nşr. Muhammed Tâhir b. Âşûr, Tunis 1976); *Dîvânü Tarafe* (nşr. Ahmed b. Emîn eş-Şinkitî, Kazan 1909); *Dîvânü'l-Hansâ'* (nşr. Luvîş Seyho, Beyrut 1305/1888). İbnü's-Sikkî, sahâbî Abbas b. Mirdâs'ın divanını da tertip etmiş, ancak eser günümüze kadar gelmemiştir.

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Beyân, ed-Du'â, Ebyâtü'l-me'ânî, el-Ecnâs, el-Emsâl, es-Serc ve'l-lîcâm, Serikâtü's-su'arâ'* ve *me'ttefekû'aleyh, Tabakâtü's-su'arâ', el-Ensâb, el-Envâ, el-Eşvât, el-Eyyâm ve'l-leyâlî, Fa'ale ve e'ale, el-Fark, Garîbü'l-Kur'ân, Halku'l-insân, el-Haşerât, el-İbil, Me'ânî's-şî'r, Me'ânî's-şî'r el-Kebîr, Me'ânî's-şî'r eş-şagîr, el-Müşennâ ve'l-mübennâ ve'l-mükennâ, el-Müzekker ve'l-müennes, en-Nebât ve's-secer, en-Nevâdir, et-Taşşîr, et-Tevsî'a fi kelâmi'l-'Arab, el-Vühûş* (bu eserler için bk. *el-Hurûf [Şelâsetü kütüb içinde, nşr. Ramazan Abdüttewvâb], s. 66-77*).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sikkî, *el-Hurûf [Şelâsetü kütüb içinde, nşr. Ramazan Abdüttewvâb], Kahire 1402/1982, s. 49-113; a.e.: el-Hurûf [lletî yütekellemü bihâfi' gayri mevdî'ihâ (nşr. Ramazan Abdüttewvâb, Havliyyâtü Câmî'ati 'Aynî's-şems külliyyeti'l-âdâb içinde), XII, Kahire 1969, s. 129-192; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Merâtibü'n-naḥviyyîn (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1375/1955, s. 95-96; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 72-73; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 273-274; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 343, 381-382, 474; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhâtü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 138-140; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XX, 50-52; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, IV, 56-63; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 395-401; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 349; Brockelmann, *GAL*, I, 117; *Suppl.*, I, 45; Sezgin, *GAS*, VIII, 129-240; IX, 137-138; Muhyiddin Tefvîk İbrâhîm, *İbnü's-Sikkî el-Lugavî*, Bağdad 1969; Hasan Akarsu, *İbnü's-Sikkî Ebû Yûsuf b. İshâk, Hayatı, Şahsiyeti* (İl-sans tezi, İstanbul 1970), İÜ Ed. Fak.: F. Krenkow, "Tuḥail al-Ganevî, a Poem from the Asma'iyyat in the Recension and with the Comments of Ibn as-Sikkî", *JRAS* (1907), s. 815-877; Muhammed Receb el-Beyyûmî, "Âlim cerî yesteşhid", *ME*, XXXIV (1962), s. 177-182; Muhammed Sâlih et-Tikrîfî, "İbnü's-Sîrâfî ve Kitâbü İş-lâhi'l-mantik", *MMIr*, XXXV/3 (1984), s. 238-256; Moh. Ben Cheneb, "İbnüssikkî", *IA*, V/2, s. 874; "İbn al-Sikkî", *El'* (İng.), III, 940-941; Ramazan Abdüttewvâb, "İşlâhu'l-mantik", *Tİ*, VIII, 1-18, Kahire; İnâyetullah Fâtihî Nijâd, "İbn Sikkî", *DMBİ*, III, 698.*

NASUHİ ÜNAL KARAARSLAN

İBNÜ'S-SUKÂİ

(ابن الصقاعي)

Fazlullâh b. Ebi'l-Fahr el-Muvaffak
el-Kâtib en-Nasrânî
(ö. 726/1326)

Hristiyan tarihçi ve kâtip.

Muhtemelen 626 (1229) yılında Dimaşk'ta doğdu. Memlûk Devleti'nin Dimaşk divanlarında çalıştı. Dîvânü'l-mürteceât, Dîvânü'l-mevâris ve Dîvânü'l-birr'de kâtip olarak görev yaptı. Daha sonra devlet hizmetinden ayrılarak kendini ilmi çalışmalara veren İbnü's-Sukâî Dimaşk'ta öldü. Güvenilir, zeki ve kültürlü bir hristiyan olan İbnü's-Sukâî'nin Tevrat ve İncil'i ezbere bildiği, dört İncil'i tek bir kitap haline getirerek aralarındaki farkları ve ortak yönleri gösterdiği, ayrıca bu eseri Latince, Süryânîce ve İbrânîce gibi dillere çevirdiği rivayet edilir.

İbnü's-Sukâî'nin günümüze ulaşan *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân* adlı eseri, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ının zeyli olup 658-725 (1260-1325) yılları arasında ölen kişilerin biyografilerini ihtiva eder. İbnü's-Sukâî, müslümanların geliştirdikleri vefeyât türünde kitap yazan ilk hristiyan müellif olarak bilinir. Bölgede yaşayan hristiyanların Haçlılar ve Moğollar'la iş birliği yaptığı ve bunun sonucu olarak müslüman-hristiyan ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde yaşayan İbnü's-Sukâî eserinde ihtiyatlı bir üslup kullanmış, oldukça tarafsız davranmakla beraber hristiyanların biyografilerini daha uzun tutmuştur. Müslüman tarihçilerin lânetlediği Moğollar hakkında lehte ve aleyhte bir yorum yapmamıştır. Müellifin Ebû Şâme el-Makdisî, İbn Abdüzzâhir, İbnü'l-Adîm ve İbn Şeddâd ile hristiyan tarihçi Mekîn b. Amîd'in kitaplarından istifade ederek hazırladığı eser, Memlûk Devleti'nin Dimaşk'taki yönetimi hakkında önemli bilgiler içerir. Dimaşk'taki Memlûk devlet adamlarının yolsuzluk ve suistimallerinden bahseden tek müellif olan İbnü's-Sukâî, eserde Memlûkler dönemi hakkındaki şahsî gözlemlerine dayalı orijinal bilgilerin yanı sıra gayri müslim azınlıklar, siyâsî ve iktisadî durum, Moğollar'la yapılan ticaret, devlet teşkilâtı, casusluk faaliyetlerine dair bilgiler vermiştir. Safedî gibi daha sonraki müellifler tarafından kaynak olarak kullanılan eserin Paris Bibliothèque Nationale'de mevcut nüshası Jacqueline Sublet tarafından Fransızca

tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (Dimaşk 1974). İbnü's-Sukâî'nin kaynaklarda adı geçen eserleri de şunlardır: *Zeylû Târîhi'l-Mekîn b. el-'Amîd, Muhtaşarü Vefeyâtü'l-a'yân* ve *Vefeyâtü'l-muṭribîn*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sukâî, *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. ve trc. Jacqueline Sublet), Dimaşk 1974, neşredenin girişi, s. XI-XXX; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Kahire 1966, III, 316; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 75; Brockelmann, *GAL*, I, 400; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'errihin fi 'ahdi'l-Moğol ve't-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 99-100; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dimaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 134-135; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 169; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 153; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, II, 626-627; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 38-39; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 178; Yûsuf Rahimlî, "İbn Suḳâ'î", *DMBİ*, IV, 113-115; Jacqueline Sublet, "İbn al-Suḳâ'î", *El' Suppl.* (İng.), s. 400.

ASRI ÇUBUKÇU

İBNÜ'S-SÜRİ

(ابن السورى)

Ebû Mansûr Reşîdüddin
b. Ebi'l-Fazl b. Ali es-Sürî
(ö. 639/1242)

Botanikçi ve hekim.

Tanınmış bir ailenin çocuğu olarak Sûr şehrinde doğdu (573/1177) ve öğreniminin önemli bir kısmını orada gördü. Dimaşk'ta Muvaffakkuddin Abdülazîz es-Sülemî ve Abdüllatif el-Bağdâdî den tıp tahsil ettikten sonra iki yıl Kudûs'teki hastahane de hekimlik yaptı. Burada ayrıca basit ilâçlar alanında otorite sayılan Ebû'l-Abbas el-Ceyyânî ile tanışıp dost oldu ve tecrübelerinden önemli ölçüde yararlandı. Botanik alanında araştırma yapma zevkini Ceyyânî'den aldığı sanılmaktadır. Eyyûbî hânedanından el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb 612 (1215) yılında Mısır'a giderken Kudûs'e uğradı ve İbnü's-Sürî'yi özel hekimi olarak beraberinde götürdü. Onun ölümü üzerine oğlu el-Melikü'l-Muazzam İsâ'nın hizmetine giren İbnü's-Sürî hayatının en parlak günlerini bu dönemde yaşadı. Bu sıralarda Dimyat önlerinde Haçlılar'la yapılan savaşlara katılarak yaralıları tedavi ettiği bilinmektedir. Emîr İsâ'nın arkasından yerine geçen oğlu el-Melikü'n-Nâsir Dâvûd, kendisine devlet bütçesinden bağlanan maaşın devamına karar verdi ve onu hekimbaşılık görevine